

BOSNALI SABİT VE ZİYA PAŞA'NIN ZAFERNÂMELERİNDEKİ ŞEKİL VE ZİHNİYET MUKAYESESİ*

Bekir ÇINAR**

ÖZET

Bu çalışmada XVIII. yüzyıl Divan şairi Bosnalı Sabit ile Tanzimat Edebiyatı döneminin ünlü şair ve yazarı Ziya Paşa'nın zafernâmeleri mukayese edilmiştir.

Öncelikle zafernâme türü hakkında bilgi verilmiştir. XVIII. yüzyıl divan şairi olan Bosnalı Sabit ile Tanzimat edebiyatının önemli şair ve yazarı olan Ziya Paşa'nın zafernâmeleri ayrı ayrı incelenmiştir. Sabit'in mesnevileri içerisinde en başarılı olanı ve sevileni *Zafernâme* adlı eseridir. Sabit bu eserinde, yeni ve yerli yazma düşüncesiyle çağdaşlarından ve klasik hikâyelerden ayrılmaktadır. Sabit, mesnevilerinin konularında bilerek ve isteyerek yenilik yapmak istemiş ve bunda oldukça başarılı olmuştur. Ziya Paşa, *Zafernâme*'sini 1867'de Paris'te yazmaya başlamış, 1870'te Cenevre'de tamamlamıştır. Eser, üç bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerin her birisi, ayrı kimseler tarafından yazılmış gibi gösterilmiştir. Eser Âli Paşa aleyhinde, mizah ve satire içeriklidir. Ziya Paşa'nın *Zafernâme*'si, "dolaylı hiciv tarzında yazılmış ilk *zafernâme*'dir."

Her iki şair, zafernâmeleri açısından değerlendirildiğinde, kendi dönemlerinin geleneği zorlayan sanatçıları olarak görülebilir. Bosnalı Sabit'in, zafernâmelerin konusunda yapmayı düşündüğü yenilik ile Ziya Paşa'nın şekil ve muhtevada yaptığı yenilikler, her iki şairden seçilen örnek ve açıklamalarla gösterilmiştir. Bu çalışmada, her iki şairin *Zafernâme* metinleri tam olarak verilmemiş, kıyaslamaya esas olacak örnekler sunulmuştur. Bosnalı Sabit'in *Zafernâmesi*, şekil olarak klasik zafernâme geleneğine uygun düşmekle birlikte yeni muhteva arayışları göze çarpmaktadır. Ziya Paşa'nın *Zafernâme*'si ise klasik zafernâme geleneği açısından hem içerik hem şekil farklılığı göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Tanzimat Edebiyatı, Bosnalı Sabit, Ziya Paşa, zafernâme.

* Bu makale, Erciyes Üniversitesi Klâsik Türk Edebiyatı Topluluğu'nun katkılarıyla Erciyes Üniversitesi Rektörlüğü ve Akdeniz Üniversitesi Rektörlüğü tarafından, *VII. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. Halûk İpekten Hatırasına) 01-03 Temmuz 2011 ANTALYA*'da yapılan sempozyumda, aynı isimle sunduğumuz bildirinin genişletilmiş şeklidir.

** Doç. Dr., Niğde Ü. Fen-Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl. El-mek: bcinar67@gmail.com

---

COMPARING TO SHAP AND MIND OF BOSNIAC SABIT AND ZİYA PASHA'S ZAFERNAME

ABSTRACT

In this study, 18 century Divan poet Bosniac Sabit's and the famous poet and writer of Tanzimat Literature's period Ziya Pasha's Zafernames were compared. First of all, information about type of Zafername was given. Bosniac Sabit's, the poet of Divan in 18th century, and Ziya Pasha's, the important poet and writer of Tanzimat Literature, Zafernames were examined separately. The most successful and the most popular of Sabit's masnavis was the work named Zafername. Sabit parted from his contemporaries and classical stories by his ideas of writing new and local. Sabit intentionally and willingly wanted to make innovation in the subject of his masnavis and considerably became successful in this work. Ziya Pasha began to write his Zafername in 1867 in Paris, completed in 1840 in Geneva. Work was formed with three parts. Each one of this parts was shown as if it was written by different people. Work contained humour and satire opposed to Ali Pasha. Zafername of Ziya Pasha is the first Zafername that written in the manner of indirect satire. When both of poets were evaluated. They could be seen as artist who forced their period's tradition. The innovation, that Ziya Pasha made in shape and content and the innovation that Bosniac Sabit wanted to make in the subject of zafernames were shown by choosing examples and explanation from both poets. In this study, Zafername's full text of both poets weren't given but given some samples for comparing. Bosnalı Sabit's Zafername is fitting in classic zafername's tradition on the other hand it is prominent that he is on the way of searching new context. Ziya Pasha's Zafername is different in both shape and context on the aspect of classical zafername's tradition.

Key Words: Classical Turkish Literature, Tanzimat Literature, Bosniac Sabit, Ziya Pasha, zafername.

Giriş

Zafernâme, “düşmanın yenilmesi ile sonuçlanan gazanâmelere” (Levend 1956:4) denir. Gazanâme, “din uğruna yapılan savaş anlamındaki ‘gazâ’ sözcüğünden türetilmiş, düşmanlarla yapılan tek bir savaşı; gazavatnâme ise bir kişinin çeşitli savaşlarını konu edinen eserler” (Aça-vd. 2009:295) demektir.

Klasik Türk edebiyatında din uğruna yapılan savaşları anlatan anlatıldığı manzum ve mensur birçok türleri vardır. Bunlar fetihnâme, Zafernâme, şehnâme, fütûhat, fethiye, Selimnâme, Süleymannâme, cenknâme, cihadnâme... gibi adlar almıştır.

Bu türlerin her birinin ayrı tanımları olsa da, bazen bu türlerin birbirlerinin yerine kullanıldığı da görülmektedir. “Kaynaklarda, bir yerin fethedilişini anlatan eserlere fetihnâme, zaferle sonuçlanan savaşları anlatan eserlere zafernâme, tek bir savaşı ele alan eserlere gazanâme, bir kişinin birçok savaşını anlatan eserlere gazavatnâme” denir (Aça-vd. 2009:296). Bu türlerden “gazanâme, zafernâme ve fetihnâme birbirleri yerine kullanıldığı gibi” (Aça-vd. 2009:296),

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/3, Summer, 2012*

Süleymannâme ve Selimnâme türleri daha çok sultanın savaşlarını anlatan eserler olarak dikkati çekmektedir. Ancak bu konuda da kesin bir tür ayrımı yoktur.

Bu tür eserlerin yazılma sıklıkları ile Osmanlı Devletinin yükselme dönemi arasında bir paralellik olduğu söylenebilir. Bu türler, devletin yükselme dönemlerinde askere cesaret vermek ve yeni fetihlere kapı aralamak amacıyla yazılmıştır. Özellikle XV. yüzyılda ilk örneklerine rastlanan bu türler, XVI. yüzyılda da Osmanlı Devletinin yükselişine paralel olarak artmış, XIX. yüzyıla kadar “Kırım ve Yunan savaşlarıyla” son bulmuştur.

Türk tarihinde birçok büyük fethi rağmen, “edebiyatımızda manzum olarak kırk kadar gazavatnâme vb. türde eser yazılabilmıştır” (Aça-vd. 2009:297). Bunlardan kanaatimizce en ilginç ve en etkileyici olanları, XVII. yüzyılın sonu ile XVIII. yüzyılın başlarında yaşamış olan *Bosnalı Sâbit'in Zafernâme'si* ile ve XIX. yüzyılda yaşamış olan *Ziya Paşa'nın Zafernâmesi*'dir.

I. Bosnalı Sâbit'in Zafernâmesi

Sabit, XVIII. yüzyılın önemli divan şairlerindedir. “Sabit'in asıl adı Alâaddin Ali'dir. Bosna vilayetinin Uzica kasabasında doğmuştur. Önce memleketinde sonra İstanbul'da okumuş, kaptân-ı Deryâ Seydîzâde Mehmed Paşa'ya intisab etmiştir. Bu sayede Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendiden mülazım ve La'lizâde ailesine damat olmuştur. Muhtelif kadılıklarda, bu arada Kırım Kefe Kadılığı'nda, Tekirdağ Müftülüğü'nde, bu şehrin Rüstem Paşa Müderrisliği'nde, Saray-Bosna, Konya, Diyarbakır mevleviyetlerinde bulunmuştur. Sabit İstanbul'da vefat etmiştir. Mezarı Topkapı haricinde La'lizâde ailesine aid kabristanın yanındadır.” (Banarlı 1987:677).¹ Sabit, klasik Türk şiirinde daha çok mesnevileriyle şöhret bulmuş bir şairdir. “Sohbetlerde, konuşup latîfe söylemekte zorlanmasına rağmen nazmıyla herkesi şaşırta” (Şentürk-Kartal 2007:449). Sabit'in, Dîvânı'nın yanında *Zafernâme*, *Edhem ü Hüma*, *Derenâme*, *Berbernâme* ve *Amr-i Leys* adlı mesnevileri vardır.

Mesnevileri içinde en başarılı olanı ve sevileni ise *Zafernâme* adlı eseridir. Sabit bu eserinde, “yeni ve yerli yazma düşüncesiyle çağdaşlarından ve klasik hikâyelerden ayrılır. Sabit'in *Zafernâme'si*, mükemmel bir mesnevi özelliği gösterir. Sabit, tarihî bir konuda orijinallik yaratırken Kırım Hanı Selim Giray'ın adını bu eseriyle ölümsüzleştirir. Ayrıca devrin siyasi olaylarını iyi bir gözlemci ve tarihçi, aynı zamanda usta bir şair olarak hikâyeye eder.” (Karacan 1991a:1).

“Zafernâme, 426 beyit olup Kırım Han'ı Selim Giray'ın, Edirne'de Sultan İkinci Süleyman'ı ziyaret ettikten sonra Rus ve Leh ordusuna karşı kazandığı zaferi (Prekop Zaferini) hikâyeye eder.² Divan edebiyatının manzum gazânâmelerinden olan *Zafernâme*'ye Gazânâme ve Selimnâme adları da verilmiştir. Bu eser Ebü'l-Ziya Tefvik tarafından iki defa tab' ve neşredilmiştir.” (Banarlı 1987:679).³

Zafernâme, beş bölümden oluşmaktadır. “Zafernâme'nin kaleminden bahseden bölümü hariç ilk üç bölümü, Osmanlı Devletinin siyasî ve sosyal yapısını yansıtır. Dördüncü ve son bölüm, Selim Giray komutasındaki, Kırım askerleriyle Rus ordusu arasında geçen ve Selim Giray'ın galibiyetiyle biten savaşın şairane ve destansı bir hava içerisinde anlatımıdır. Olağanüstü tasvir ve

¹ Geniş bilgi için bk. Bosnalı Sabit, Divan, (hzl. Turgut Karacan), Sivas 1991, ss.1-53.

² “Tarih kitaplarında ve bazı yerli ve yabancı kaynaklarda, Zafernâme'den Avusturya veya Macaristan seferine ait bir eser olarak bahsedilir. Hatta bazıları Kaçanık savaşına ait bir eser olarak gösterir. Olayların akışı ve bazı beyitler bunu doğrular mahiyette ise de eserin son bölümünde Zafernâme'nin -tarihçilerin kaydettiği gibi- Urkapı ya da Prekop'ta Ruslara karşı kazanılan savaşın hikâyesi olduğu anlaşılmıştır.” (Karacan 1991a: 1) Zafernâme'de anlatılan savaş “Babinger, Macar seferi; Alessio Bombacı ve Gibb Avusturya savaşı; İ. Hakkı Uzunçarşılı, Selim Giray'ın Avusturyalılara karşı kazandığı Kaçanık zaferi olarak göstermektedir.” (Karacan 1991a: 27).

³ Ayrıca eser, Turgut Karacan tarafından incelemeyle birlikte yayımlanmıştır: (*Sabit, Zafernâme*, Sivas 1991).

Turkish Studies

teşbihlerin yer aldığı bu bölüm, tarihî olaylarla sanatın imtizacıdır.” (Karacan 1991:1-2). Eser mesnevi nazım şekli ile yazılmıştır. Ancak bu *Zafernâme*'de klasik mesnevi geleneğinde olan tevhit, münacat, na't, mi'raciye, sebab-i telif bölümleri yoktur. Otuz üç beyitlik girişten sonra konuya geçilmiştir.

Sabit, mesnevilerinin konularında bilerek ve isteyerek yenilik yapmak istemiş ve bunda oldukça başarılı olmuştur. *Edhem ü Hüma* mesnevisi dışındaki mesnevilerinde Sabit'in yaptığı yenilik, “gizli ve yerli bir romantizm”dir. Onun mesnevileri şeklen klasik mesnevi özelliği göstermekle beraber kahramanları klasik mesnevi kahramanları olmayıp, daha çok halktan kimselerdir. Sabit'in devrine kadar, “hiçbir şairin cesaret edemediği konuları Sabit, hem yerli hem de orijinal biçimde realist bir tarzda ele alır.” (Karacan 1991a:2).

Sabit'in divanında da sıkça rastladığımız halk söyleyişlerine ve atasözlerine olan merakı, mesnevilerinde de kendini göstermektedir. Bu mesnevilerin -Edhem ü Hüma hariç- kahramanları ve konuları içten içe bir yeniliğin ve yerliliğin habercisi gibidir.

Sabit, *Zafernâme*'sinde kendine ve kalemine seslenerek, güle, sūsene sevgilinin saçlarına, gamzesine seslenerek bunların methinden usandığını, artık siperden, kılıçtan, kementten bahsetmek zamanının geldiğini şöyle belirtmektedir.⁴

Fezâ-yı belâgatde bir toz kopar
Çemenhîz-i endîşeden söz kopar

Gül ü sūsenin mâcerâsın gider
Siperden kılıçdan getir bir haber

Yeter vâsf-ı zülf-i girihder-girih
Gözüm halkalandı misal-i zirih

Yeter gamze-i kâfir ile sitîz
O da'valı vâsf eylesün tîg-i tîz

Yukarıdaki beyitlerde Sabit, şimdiye kadar devam eden konu ve mazmunlara işaret etmektedir. Bu mevzular ve mazmunların kullanıla kullanıla eskidiğini ve harâb olduğunu, klasik mesnevi geleneğindeki konuları değişmesi gerektiğini mizahî bir üslûpla şöyle dile getirmektedir:⁵

Bu da'vâ ki bin kerre mesmu'dur
Onun istima'ı da memnu'dur

Niçün vâsf-ı Kays'a olur beste dil
Gönül minnet Allah'a Mecnûn değil

⁴ Bk., Banarlı, 1987: 679; Gibb, 1999: 285; Karacan 1991: 18-19.

⁵ Bk., Banarlı, 1987: 679; Gibb, 1999: 285-286. (Karacan 1991:18-62).

Urub nazm-ı Leylî vü Mecnûn'a el
Deliye söz atma sakın vaz gel

Nedir kâr u bârun bir ırgâd ile
Başın derde uğratma Ferhâd ile

O seng-i belâdan idüp güft ü gû
Deliye taş andırmadır işte bu

Nidersin görüp kıssa-i Vâmık'ı
Ne şeytanı gör sen ne lâ havl okı

Sakın urma evsâf-ı Pervîze dest
Yakar adamı öyle âteş-perest

Lisâna alub Şirin'in adını
Bozarsın meded ağzının tadını

Zemin bul ki hiç basmaya yâd ayak
 Ne Mecnûn koya el ne Ferhâd ayak

Sabit'in *Zafernâme*'sinde, Kırım Han'ı Selim Giray'ın Rus ve Leh ordusuna karşı kazandığı zaferi (Prekop Zaferi) anlatılmakla birlikte şair, mesnevilerin konuları üzerinde değişiklik yapmak gerektiğini mizahî hatta yer yer ironik bir üslûpla yukarıdaki şekilde dile getirmektedir. Ayrıca Sabit, *Zafernâme*'sinde klasik mesnevi geleneğinde olan tevhit, münacat, na't, mi'raciye, sebab-i telif bölümlerine yer vermemesi bakımından, benzer türdeki eserler içinde kısmen hem biçim hem de içerik bakımından farklılık arz eder. Bunu yaparken de "ilhamını millî ve mahallî zevkten" alarak halk deyimleri ve atasözlerinden faydalanması oldukça ilginçtir. Bu husus, Sabit üzerinde Nâbî tesirini göstermektedir. Sabit'in bu anlayışı, şuurlu bir Türkçecilik sayılamasa da, Nedim gibi büyük bir şairin *Mahalîleşme* temayülüne zemin hazırladığı ve Nedim'in, Sabit'in mazmunculuğundan faydalandığı söylenebilir.⁶

Sabit'in, *Zafernâme*'de (dönemin) "şiir diline yabancı gelen mankal, basdırma, mengene, sabun, sarma, istakoz, yengeç, karpuz gibi kelimeleri; tente, şayka, kolonborna, şayka, ırgat, falya gibi Batı dillerinden kelimeleri; ulak, cılasun, kartopu, karaltı, tekerlek gibi Anadolu ağızlarından aldığı kelimeleri serbestçe şiir dilinde kullanması onun ruhundaki Türkçe zevkinin kuvvetli

⁶ Nedim üzerinde Sabit'in etkisi konusunda bk., Karacan 2001b: 26.

belirtilerini göstermektedir. Sabit'in bu çabaları, kuşkusuz şiir dilini ve onun lügatini yenilemek içindir." (Karacan 2001a: 44).

Kısaca Sabit'in *Zafernâme*'si, "yenilik ve yerlilik" amacıyla kaleme alınmış, ilginç tasvir ve teşbihler ihtiva eden, benzer türdeki eserler içerisinde oldukça önemli bir yere sahip olan, hem tarihî hem edebî değeri yüksek olan önemli eserlerden birisidir.

Ziya Paşa'nın Zafernâmesi

Ziya Paşa, Tanzimat edebiyatı döneminde yetişmiş, bu edebiyatın bütün özelliklerini eserlerinde yansıtan bir şair ve yazardır. Onun eserlerine tesir eden en önemli unsurlar, "*Dîvân şîiri, Mahallîleşme cereyanı, Âşık tarzı* ve bilhassa Avrupa tesiridir." (Banarlı 1987:871).

Ziya Paşa, Avrupa'yı tanımadan önce eserlerinde Dîvân şîirinin bütün özelliklerini yansıtırken, Avrupa'yı tanıdıktan sonra eserlerinde muhteva değişikliği yapmakla birlikte, şekil ve dil bakımından *Mahallîleşme Cereyanı*'nın tesirini göstermektedir.

Zafernâme, Ziya Paşa'nın tanınmış manzumelerindendir. *Zafernâme*, önce kaside şeklinde yazılmış, sonra bizzat şairi Ziya Paşa tarafından tahmis edilmiş sonra bununla da yetinmeyip yine şairi tarafından nesirle şerh edilmiştir. Eser Âlî Paşa aleyhinde, mizah ve satire içeriklidir.⁷

Ziya Paşa, *Zafernâme*'sini 1867'de Paris'te yazmaya başlamış, 1870'te Cenevre'de tamamlamıştır. Eser, **kaside, tahmis, şerh** olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerin her birisi, ayrı kimseler tarafından yazılmış gibi gösterilmiştir.⁸ Meselâ Kaside, Ali Paşa'nın himaye ettiği kimselerden biri olan, İzmir mutasarrıfı Fâzıl Paşa imzasıyla yazılmış gibi gösterilmiş ve 66 beyitten oluşmaktadır. Bu bölümden seçilen bazı örnekler şunlardır:⁹

Zât-ı Hazret-i Sadâret-penâhi'nin Girid me'muriyetinde muzafferiyetlerine dâir İzmîd Mutasarrıfı saadetlû Fâzıl Paşa Hazretlerinin nazm eylediği Zafernâmedir:

Bârekallah zihî kevkebe-i âlü'l-âl

Levhaşallah aceb nusret ü feyz ü ikbâl

Kimseler olmadı bu feth-i mübîne mazhar

Ne Sikender ne Hülâgû ne Sezâr ü Anibal

İhtiyâr eyledi bu kışta şu müşkil seferi

Yoksa kim etmiş idi kendisini istiskâl

⁷ Girid hâdisesindeki olay, özetle şu şekildedir: "1866'da Girid'deki Rum isyanı Rusya'nın Rumları himayesi; Yunanistan'ın isyanı alevlendirme gayretleri, İngiltere'nin kaypak siyaseti, Fransa'nın, milliyetçilik prensibi dolayısıyla, Rus ve Rum siyasetine taraftar görünmesi ve benzeri sebeplerle çok ciddi bir problem hâlini almıştı. İsyanın silahlı kuvvetlerden ziyade iyi bir siyasetle bastırılabilceğini kavrayan Âlî Paşa, bizzat Girid'e giderek ve gerçekten ustalıklı bir siyaset güderek, adanın idaresini bir nevi muhtariyet şekline bağlamış ve Türkiye'nin aleyhinde alevlenecek bir hâdiseyi yatıştırmaya muvaffak olmuştur." (Banarlı, 1987: 875). Ancak Ali Paşa'nın güttüğü bu siyaset yüzünden Girid kaybedilmiştir.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bk., Ercilasun, 2007: 93-98 ve 122-123.

⁹ *Zafernâme*'den alınan örnek şiiirler, Ercilasun, 2007: 282-290'dan alınmıştır.

Bu ne gayret ne hamîyyet ne şecâ'attir bu
Hiç görülmüş mü tevârih-i selefte emsâl

Askere verdi kumandayı misâl-i Bonapart
Gerçi kim gelmedi hiç silsilesinde ceneral

Vermedi ablukada şân-ı Donanmaya hâlel
İngiliz devletine olsa sezâdır amiral

Kendi sultân değil ammâ ki nice sultânı
Maksadı üzre eder bende gibi isti'mâl

Padişâhın adı vardır yalnız dillerde
Zâtıdır taht-ı hükûmette hakîkî fa'âl

Belgrad kal'asın ihsân ile Sırbistan'a
Devletin kıldı tamâmiyyetini istikmâl

Karadağ kulelerini yıktı ise hükmü n'ola
Peşşe tevfiğ-i Hüdâ ile eder kal'-ı cibâl

...

Kahrına uğramadı uğrasalar bir kere
Ne tavanlar gezer fâre ne dağlarda çakal

Mutasarrıflığa bir kıt'a sebep olmuş idi
Bu kasîdem beni vâlîliğe eyler îsâl

Lütf u ihsânı gibi ömrü ola nâ-ma'bûd
Dîn ü îmânı kadar kesb ede feyz ü ikbâl

Bende-i Âlî

Zafernâme'nin ikinci bölümü **tahmis** şeklinde yazılmıştır. Ziya Paşa bu eserini, kasidesinin her beytine üç mısra ilavesiyle (tahmis-beşleme) yazdığı bölümdür. Bu bölümde Ziya Paşa, Âlî Paşa'nın karantina kitâbetinden emekli Hayri Efendi ağzından kasideyi tahmis etmiştir. Tahmis'ten alınan örnekler şunlardır:

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/3, Summer, 2012

İzmid Mutasarrıfı saadetlû Fâzıl Paşa Hazretlerinin, Hakk-ı Âlî-yi Hazret-i Sadâret-Penâhîde inşâdına muvaffak oldukları Zafernâme üzerine Karantina Kitâbetinden mütekâid Hayri Efendi'nin nazmeyletiği Tahmîs-i Nefîs'dir:¹⁰

İşte târîh lâzım ise bahsetmek
 Sath-ı âlemde nice ma'reke geçti gerçek
 Bunu der müteferrikan yerde beşer gökte melek
 Hak bu kim görmedi âgâz edeli devre felek
 Böyle feth ü zafer böyle şükûh u iclâl
 ...
 Devleti hüsn-i idâre ise maksûd u murâd
 Ana pek mâni' imiş kesret-i emsâr u bilâd
 Etdi bu kâide-i hikmeti kendi îcâd
 Devleti eyledi böyle bir belâdan âzâd
 Yoksa pek müşkil olurdu şu zemânda ahvâl

Kime ne kendisin karnı ya aç ya toksa
 Çok mudur parmak atıp her işe burnun soksa
 Gerü versin diyelim zâtına bunlar çoksa
 Kendinin gayret-i milliyesi koymaz yoksa
 Çekilir yük mü bu mihnet kişi olsa hammâl

Yukarıdaki tahmiste Ziya Paşa, Âlî Paşa'nın diğer bir adamı olan Hayri Efendinin ağzından Âlî Paşa'yı ağır bir şekilde hicvetmektedir. Âlî Paşa'nın hicvedildiği bu tahmis, aynı zamanda devrin sosyal olaylarına ışık tutacak mahiyettedir. Tanzimat şairi ve yazarı Ziya Paşa'nın *Zafernâme*'de yaptığı şekli değişim, Türk edebiyatında bir ilktir. Edebiyatımızda hem tahmis tarzında yazılmış hem de muhteva açısından dolaylı hiciv örneği gösteren başka bir zafernâme yoktur.

Ziya Paşa'nın *Zafernâme*'sinin **üçüncü bölümü** nesir tarzında yazılmış **şerhten** oluşmaktadır. Ziya Paşa bu bölümde *Zafernâme*'sini bölüm bölüm ele alarak açıklamıştır. Ancak şerhi de, Zaptiye Müşiri Hüsnü Paşa tarafından yazılmış gibi göstermektedir. “Burada Ziya Paşa, şiirdeki bilgilere dair birtakım açıklamalar ve bilerek birtakım yanlışlar yapar. Bu yanlışlarda hem Âlî Paşa'yı küçük düşürmek gayesini güder hem de bunları kaleme alan [aldırdığı] şahsiyetlerin dalkavukluk, cehâlet gibi zaafalarını ortaya koymaya çalışır.” (Ercilasun 2007:123) *Zafernâme*'nin şerh kısmı şöyle başlamaktadır:

¹⁰ *Zafernâme*'den alınan örnek şiirler, Ercilasun, 2007: 282-290'dan alınmıştır.

Zaptiye Müşîri devletlü Hüsnü Paşa Hazretlerinin zikrolunan Zafernâme üzerine kaleme aldıkları Şerh-i dil-pezîrdir:¹¹

Ne yazarsa olur itrâsına mecbûr cihân
Ne yaparsa elbette eder ta'accüb insân
Ya nasıl olmasın âsârına âdem hayrân
Yazdığı şeylere Mümtâz u Fuâd alkış-hân
Gördüğü işlere Takvîm ü Cerîde dellâl

Itrâ: İcrâ vezninde, bir şeyi öve öve göklere çıkarmak mânasına. Takvîm-i Vekâyî' ve emsâli gazetelerin meslekleri gibi.

Mecbûr: Zorlanmış mânasına.

Taaccüb: Şaşmak mânasına; bu hal bizim devletin hâline nazâr-ı dikkatle bakanlara daima vâki' olur.

Hayrân: Ayran vezninde; şaşkın şaşkın bakıp kalan kimse demektir. Bu dahi Anadolululardan İstanbul'a ilk defa gelen ayran şişkinlerinde çok bulunur.

Mümtâz: Kurnâz vezninde; hüsn ü kitâbet ve nâmûs ve iffet ve diyânetle meşhur kudemâ-yı rical-i devletten. Hâlâ Deâvî-i Nezâretine sâye-bahşâ-yı ma'delet olan zât-ı muhteremdir.

Fuâd: Kubâd vezninde; geçen sene Avrupa'da Nis şehrinde vefât eden zât-ı ma'lûmdur.

Alkış: Bayram resimleri hengâmında vükelâ-yı saltanat pâdişâhın kundurasını öperken bir sürü çavuşların bir ağızdan "Allah yardımcın ola devletinle bin yaşa" diye bağrıışmalarına denir.

Hân: Galiba bağırıcı manasına olmalı.

Takvîm: Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'nin lisân-ı resmîsi olan ma'hûd gazetedir ki me'murîn-i devlet asla okumadıkları hâlde para verip alırlar ve gazetenin parasını mâliye hazînesi nizamınca müddet itibariyle selef halef beyninde taksim ile memurun maaşından kat' ederler.

Cerîde: Asîde vezninde. İngiltere devleti teb'asından Çörçil namında birinin Türkçe bilmediği hâlde yirmi otuz yıldan beri İstanbul'da çıkarmakta olduğu bir gazetedir. Bu gazete kâh lisân-ı resmî kâh lisân-ı gayr-i resmî kullanıp ma'hûd devekuşu gibi ikisinden biri dahi değildir. Fakat Bâbîâlî Takvîm'de ilânına cür'et edemediği vekâyî-i gayr-i resmî şeklinde buna yazdırır ve hazine-i maliyeden beş bin kuruş da maşî vardı.¹²

Fıkra: "...Mabeyn-i Hümâyûn'da memur bulunanlardan birisi münâsebet-i kelâm ile Çörçil'in maaşını açar ve bundan ne kadar kesildiğini sorar. Fuad Paşa hemen telaş edip, 'Maazallah hiç ona dokunulur mu? Sonra darılıp Londra'daki Times gazetesine muhbir olur. Burada ne var ne yok ayıbımızı yazar' diye cevap verir. Yani Cerîde Bâbîâlî'ce mühim

¹¹ Bu bölüm, (bu şerhin bir bölümü olarak), *Zafernâme*'nin şekil ve muhtevâ hususiyetlerini belirtmek açısından şu kaynaktan aynıyle alınmıştır: Ercilasun, 2007: 290-292; Ayrıca bk. *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II*, s. 132-135.

¹² İnci Enginün, (2006: 35'te) Cerîde-i Havâdis için şunları söylemektedir: "Ceride-i Havâdis, (31 Temmuz 1840) William Churchill adlı bir İngiliz'in çıkardığı günlük olaylar ve haberlerin yer aldığı bir gazetedir. İyi bir iş adamı olduğu anlaşılan Churchill, gazetesiyile İngiliz mallarının da pazarlamasını yapmaktadır... Gazetede tiyatro özetleri, Avrupa gazetelerinden alıntılanan magazin türü haberler, ahlâk, vatan sevgisi ile ilgili makaleler neşredilir. Gazetenin sahibi Churchill'in Kırım savaşı'nda (1853-1856) İngiliz gazeteleri adına cepheye gitmesinden sonra oradan gönderdiği haberler de gazetede yayımlanmıştır." Ayrıca bk. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi II*, "Cerîde-i Havâdis" mad., (1977: 52).

gazetelerdendir. Öteki Müslüman gazeteleri gibi sen şunu yazdın, haydi bir ay matbaanı tatil et yahut bütün gazeteni çıkarmayacaksın, gibi cezaların cümlesinden masundur.

Hülâsa-i mânâ: Âlî Paşa Efendimiz her ne yazarsa “velev deli saçması olsun” onu öve öve göklere çıkarmaya bütün cihan halkı mecburdur. (Mübâlağa da olursa böyle olmalı. Âferin nâzım-ı nihrîr!.) Ve her ne yaparsa insan taaccüb eder ama yaptığı şeylerin fena yahud münasebetsiz olmasından dolayı değil...

Nükte: Bu beyitte mûra’at-ı nazîr olarak Takvîm’in Mümtaza, Çörçil gazetesinin dahi Fuad’a tekabül etmesi, *birinin emr-i diyânette sebâtına ve diğerinin dinsizlikle şöhretine* işaretler. Devletle hüsn-i kitâbetle meşhur olup Âlî Paşa’ya alkış çeken daha birçok zatlar var iken nâzım-ı nihrînin yalnız Mümtaz ve Fuad’ı birlikte zikretmesi Ma’hud tabîb Bologlos vak’asında hemhâl olmalarını dahî îma eder.

Ziya Paşa’nın, Zaptiye Müşiri Hüsnü Paşa’nın dilinden yazdığı bu *Zafernâme*’nin şerh bölümü, yukarıda görüldüğü üzere yine ağır hicivlerle (satire) doludur. Manzum olarak yazdığı şiirin bütününü bölüm bölüm şerh etmektedir. Şair, belki manzum olarak ifade edemediği hicivlerini, şerh bölümünde kelime kelime açıklamakta, kullandığı kelimelerden neyi ve kimleri kastettiğini açıkça ve cesurca belirtmektedir. Şerh yapılırken *Zafernâme*’nin yazılış sebebi olan, Âlî Paşa’nın hicvedilmesinin ötesinde birçok sosyal olaylar da konuya dahil edilmiş, çeşitli usûlsüzlükler, cehalet, adaletsizlik gibi olaylar da incelenmiştir. Bu arada Takvîm-i Vekâyî, Cerîde-i Havadis gibi gazeteler; Mümtaz, Fuad Paşa, Çörçil, Âlî Paşa gibi kişiler çeşitli yönleriyle alaylı bir şekilde hicvedilmiştir.

Şair bu bölümde şerhini tam anlatabilmek için fıkralara da başvurmuş, anlattığı olayla ilgili yer yer komik, yer yer alaycı fıkraları da şerhine eklemiştir. Şerhinin sonunda bütün bu anlattıklarının hülâsa-i mânâsını açıklamıştır. Şair, “*hülâsa-i ma’nâ*” ile asıl kastettiğini de açıkça belirtmektedir. Meselâ yukarıya alınan şerh örneğinde, *Mümtaz Efendi ve Fuad Paşa’nın, Âlî Paşa’nın yazdığı şeylere alkış tutmaları; Takvîm-i Vekâyî, Cerîde-i Havadis gibi gazetelerin ise onun gördüğü işlere dellal olup memleket memleket gezdirdikleri* belirtilerek, hem asıl konuya dönülmüş, hem de hicvine esas olan konunun diğer yardımcıları ve suçluları konuya dahil edilmiştir.

Şair, şerh bölümünün **nükte** kısmında ilginç açıklamalar yapmaktadır: Bu kısımda tenasüp sanatı ile Takvîm’in Mümtaza; Çörçil gazetesinin dahi Fuad’a tekabül ettiğini, “*birinin emr-i diyânette sebâtına ve diğerinin dinsizlikle şöhretine*” işaret ettiğini açıklamaktadır. Ayrıca yaptığı îmaları da “devlette hüsn-i kitâbetle meşhur olup Âlî Paşa’ya alkış çeken daha birçok zatlar var iken yalnız Mümtaz ve Fuad’ı birlikte zikretmesi, Ma’hud tabîb Bologlos vak’asında hemhâl olmalarını dahî îma eder.” diyerek açıklamaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Divan edebiyatında hicivler genellikle manzum olarak yazılır ve hicvedilen olay ya da kişi doğrudan hicvedilir. Ziya Paşa’nın *Zafernâme*’si, “dolaylı hiciv tarzında yazılmış ilk *Zafernâme*’dir.” Ziya Paşa’nın *Zafernâme*’si, Türk hiciv edebiyatında şekil ve metot açısından bir zihniyet değişikliğini göstermektedir.

Bosnalı Sabit’in *Zafernâme*’sinde, gelenekten farklı olarak muhteva bakımından bir değişim; Ziya Paşa’nın *Zafernâme*’sinde hem muhteva hem de şekli bir değişim vardır. Edebiyatımızda hem tahmis tarzında yazılmış, hem de muhteva açısından dolaylı hiciv örneği gösteren başka bir zafernâme yoktur.

Turkish Studies

Bosnalı Sabit, *Zafernâme*'sinde, kendi dönemine kadar yazılan zafernâmelerin konularının değişmesi gerektiğini güçlü bir şekilde haykırmış, kendisi de mahallileşme temayülü içinde halk söyleyişlerine uygun deyim ve atasözleriyle bunu hissettirmiştir.

Ziya Paşa'nın *Zafernâme*'si, hem konu hem metot açısından çok ilginçtir. Özetle Âli Paşa'nın Girid siyaseti hicvedilmektedir. Bu *Zafernâme*, şekil bakımından her şeyden önce **kaside**, **tahmis** ve **şerh** bölümlerinden oluşmaktadır. Bu tarz zafernâme edebiyatımızda bir ilktir. İkinci bir yenilik, Ziya Paşa'nın *Zafernâme*'sinin **kaside** kısmını, Ali Paşa'nın himaye ettiği kimselerden biri olan İzmir mutasarrıfı **Fâzıl Paşa** imzasıyla; **tahmis** kısmını **Hayri Efendi**'nin ağzından; **şerh** kısmını ise Zaptiye Müşiri **Hüsnü Paşa**'nın dilinden yazmasıdır. Bir zafernâmede, aynı şairin şerhinin bulunduğu ve bunu da başkasının dilinden yazdığı başka bir örnek edebiyatımızda yoktur.

Bosnalı Sabit ve Ziya Paşa, zafernâme açısından kendi dönemlerinde geleneğin değişmesi gerektiğini savunan iki güçlü sesidir. Her iki şair de kendi dönemlerinde, tesirlerini güçlü bir şekilde hissettirmişlerdir. Sabit'in muhtevada yapmayı düşündüğü zihniyet değişimini, Ziya Paşa hem şekil hem de muhtevada yapmış ve oldukça başarılı olmuştur.

KAYNAKÇA

- APAYDIN, Mustafa (2001), **Türk Hiciv Edebiyatında Ziya Paşa**, KB Yay., Ankara.
- AÇA, Mehmet-vd. (2009), **Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi**, Kriter Yay., İstanbul.
- BANARLI, Nihat Sami (1987), **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi II**, ME Basımevi, İstanbul.
- DEHRİ, Dilçin (2000), **Edebiyatımızda Atasözleri**, TDK. Yay., Ankara.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (1992), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi, İstanbul.
- ENGİNÜN, İnci (2006), **Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e**, Dergâh Yay., İstanbul..
- GIBB, E. J. Wilkinson (1999), **Osmanlı Şiir Tarihi A History of Ottoman Poetry III-V**, tercüme: Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yay. Ankara.
- GÖÇKÜN, Önder (1987), **Ziya Paşa'nın Hayatı Eserleri Edebî Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri**, KB Yay., Ankara.
- KAPLAN, Mehmet (1978), **Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II**, hzl., İnci Enginün, Birol Emil, İstanbul.
- KARACAN, Turgut (1991), **Sabit Zafernâme**, Cumhuriyet Üni. Yay., Sivas.
- KARACAN, Turgut (1991), **Bosnalı Alaeddin Sabit Divan**, Cumhuriyet Üni. Yay., Sivas.
- KAYA, Fahri (2008), **Çağdaş Boşnak Edebiyatı Antolojisi**, YKY., İstanbul.
- LEVEND, Agâh Sırı (1956), **Gazavatnâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey Gazavatnâmesi**, Ankara.
- LEVEND, Agâh Sırı (1984), **Türk Edebiyatı Tarihi I**, Ankara.
- PAKALIN, Mehmed Zeki (1946), **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, MEB Yay., İstanbul.
- PALA, İskender (1998), **Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü**, Ötüken Yay., İstanbul.

-
- Şemseddin Sâmî (1989), **Kâmûs-ı Türkî**, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- ŞENTÜRK, A. Atillâ-Kartal (2007), Ahmet, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Dergâh Yay., İstanbul 2007.
- ONAY, Ahmet Talât (1992), **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, hzl. Cemâl Kurnaz, Türk Diyanet Vakfı Yay., Ankara.
- Türk Atasözleri ve Deyimleri** (1992), hzl. Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü, İstanbul.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi II** (1977), “Cerîde-i Havâdis Mad.”, Dergâh Yay., İstanbul.
- Türkçe Sözlük** (2005), Türk Dil Kurumu Yay., Ankara.
- ULUDAĞ, Süleyman (1999), **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Marifet Yay., İstanbul.
- ÜLGENER, Sabri F. (1983), “İki Devir ve İki Terkîb-i Bend” **Zihniyet Aydınlanma ve İzimler**, Ankara.